

הרגע המרומם של פרידת יעקב מבניו היה כך מועיל בפעולתו צד שהשפעתו נמשכה לדורות ולשנים ולעתיד הרחוק, הוא הועיל ידור הענינים אף במקומות היותר קשים ומשה רבינו פחד לנגוע בהם. צוואת יעקב עלה לסדר הכל בנקל, והוא רק תוצאה יום ההוא, מן היום האחרון הפועל ישועות.

זכרון יום המות מכניע ומעמיד על הברכים את אבי הלב, אף את הרחוק, גם הכנענים נעו לפני השבטים במיתת יעקב אבינו, כמ"ש ירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרון אטד, אף הכנענים עשו באבלו של יעקב, מה עשו? ר"י אליעזר אומר איזוריהם התיירו, שמעון בן לקיש אומר קשרי כתפייהם התיירו, בן אמרי זקפו קומתם (ירושלמי סוטה פ"א). הכנענים שבאו מזויינים בנושק רב, מלאי עץ ורציחה, אך מיד נתרוקנו מכעסם וחשנו, כרעו נפל והתנפלו לפני שבטי יה, ופפו קומתם התיירו את איזוריהם שנתאזרו כדי להתנפל על השבטים ולהרגם. הם הכינו את עצמם לאותה שעת כושר כאשר השבטים מצויים באבלם וכצער על מיתת אביהם ואינם מוכנים למלחמה, חישובו כי זוהי השעה הנכונה להתנפל עליהם ולכלותם.

אבל כיון שראו את תמונת הפרידה והמוות של אבי הרועים, את עומק צער הבנים שבטי יה ואת כל האווירה הרצינית ההיא, הושפעו מאווירה זו עד כדי כך עד שידיהם נתרשלו, רוחם אבדה להם, לבבם נחרך, כרעו על ברכיהם והשתתפו עם האחים באבלם על מות אביהם. עד כדי כך גדול ומועיל ה"יום ההוא", שהוא משפיע אפילו על ערליהם כמו הכנענים למעט את קומתם עדי ארץ ולשכך חמתם וכעסם. ולזה כאן "לאמר" מלא, וא"ו שהיא אמירה מועילה, רפואה בדוקה ומנוסה הפועלת רושם רב, אמירה זו היא טובה ומלאת תועלת, וזאת מטעם "ביום ההוא", ביום האחרון לחיים, זהו נזק ורחני חזק מצנן ומשתק את היצר והטבע.

ואפשר לומר כי לכן שינה הכתוב פעמיים בפסוק את המלה "לאמר" ויברכם ביום ההוא לאמר, כך יברך ישראל לאמר, דהיינו שיחזרו תמיד על לשונם ויזכרו את היום ההוא, היום המר של הפרידה, את זכרון המוות הממתק את החיים, וחז"ל אמרו "הרועה שיחיה ימת את עצמו (תמיד ל"א), כלומר צריך האדם לשנן לעצמו תמיד את יום הפרידה, כדברי הרא"ש ז"ל (אורחות חיים) "זכור יום המוות תמיד, וצידה לדרך הכן, ושם בין עיניך שני אלו תמיד, והיו מזומנים לך ליום הפירוד, ומטתך כרמעה תמסה, ויבהלוך רעיוןך מידי זכרך חרדת רבי יוחנן בן זכאי ז"ל."

וכאשר יזכור את היום ההוא, אזי יזכה לך שכל ימיו ימלאו בתורה ומעשים טובים, שלא יהיו ריקים וכמ"ש בזה"ק "ויקרב ימי ישראל למות", לא כתיב ויקרב יום ישראל אלא ימי? וכי בכמה ימים ימות האדם, והרי בשעה אחת, ברגע אחד מת ויוצא מן העולם? אלא כך למדנו, כאשר יבקש הקב"ה להשיב אליו רוח האדם, כל אותן הימים שנתקיים האדם בזה העולם נפקדים לפניו ועולים בחשבון. אשרי חלקו של האדם ההוא שימיו מתקרבים אצל המלך בלי בוש, ולא נדחה יום אחד מהם לחוץ בשביל עבירה, ולפיכך כתיב בצדיקים "קריבה", לפי שמתקרבים ימיו לפני המלך בלי בוש. או להם לרשעים שאין כתיב בהם "קריבה", כי אין יתקרבו ימיהם לפני המלך, שהרי כל ימיהם בחטא נמצאים ולא יתקרב לפני המלך."

ומשה רבינו למד מיעקב שלא הוכיחן אלא סמוך למותו, והרי זה מבהיל שמה רבינו בכל השנים הרבות, גם בעת שהיו רגעים מוכשרים ומזומנים היטב להטיף להם מוסר, נמנע מכן, ועשה זאת רק קודם מותו, כי אז הוא הזמן היותר מנכשר ומעולה שבני ישראל ישמעו ויקבלו דברים חריפים וקשים.

והנה עד כמה נאמנה עצתו של חז"ל הקדושים, שאפשר לנצח את היצר הרע ע"י שיזכיר לו יום המיתה, היא הנוחנת חיים לכל החושבים בזה, ואשרי הגבר החושב ומתכוון ומעלה על לבו את זכרון העתיד הוודאי בעולם הנצח ואת יום הפרידה המגלה לו את הטוב הצפון, והרוצה שיחיה ימת את עצמו.

מספרים על רבי משה לייב מסאסוב זצ"ל, שהיה נוסע לפרקים למרחקים לצרכי ציבור, אם להכנסת כלה או למצוה אחרת. פעם נתעכב בנסיעתו זמן רב, וכאשר חזר לביתו, הקיפוהו ילדיו מכל הצדדים בשאלה אבא, מה הבאת לנו? הוא השתמט וניסה לדחותם בקש, אך כאשר לא הרפו ממנו, המשיכו לחבוע ממנו ביתר שאת, ובצעקות ובחנהונוים, נתעלף פתאום, ולאחר שאשתו הקיצתו מהתעלפותו נשאל על ידיה ממה נתרשגת עד כדי כך שנפלת כהתעלפות, האם נגעה ללבך כל כך בקשתם של הילדים, שהיית צריך להתעלף?

נענה רבי משה לייב ואמר, לא מפני בקשתם ולא מפני החרפה נתעלפתי, אלא באותה שעה ציירתי לעצמי בדמיוני, איך יהיה כאשר אבוא לעולם הבא לאחר הדרך הרחוקה והארובה של העולם הזה וישאלוני מה הבאת מן הדרך הרחוקה הזו, דרך הקסחור והרווחה? מה תורה ומה מצוות אחת נושא עמך? ואכן, כמה הכושה שורפת אז את הפנים כאשר המטען הוא דל וריק!

וכן מספרים על החפץ חיים זצ"ל, שבעיר מולדתו זעטיל הסמוכה לזילנה, היה מטורף אחד שהיה יום יום מכתת רגליו מרחק של כמה פרסאות מזעטיל לזילנה כדי לקחת מגבאי ביהמ"ד דשם קמצוץ טבק להרחיה והיה חוזר את כל הדרך בו ביום. החפץ חיים היה ממשיך מעשה זה בשיחותיו על חשבון הנפש ליום האחרון שבו יבוא האדם לעולם האמת וישאלוהו מה הבאת מדרך כה רחוקה שמרחק הילוכו הוא כמה מאות שנים ויתברר לו שלא הביא אלא קמצוץ של טבק.

ועוד מספרים על ר' איצעל פטרבורגר (בלזר), שפגש את האדמו"ר ריי"י הורביץ הסבא מנובהרדוק בטרם שפירש להתבודד ביער כאשר היה טרוד במסחר לאחר שירד משלתן חותנו, שאלו ר' איצל, למה עזב את הלימוד ונכנס למסחר, השיב הסבא, שיש לו משפחה גדולה שצריכה להתפרנס, אחרת ממה יהיה לה לחיות? השיבו ר' איצל בשאלה "ובמה מתים?" והשאלה הזו פגעה כחוץ בלבו של הסבא וזו היתה מהגורמים לפרישותו ולעלייתו המפורסמת. (אור חדש).

דעת תורה

ליכודי זכרי תורה באת רבנו הבאת תמיד אור עלים בור ירחב הלוי ליוואוויז זעוללהת און לום זעום בדימה התייה זעוללהת

ויקח יוסף וגו' את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה כשמאלו מימין ישראל (מת, יג). וברש"י: הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה. ולהלן: וירא יוסף וגו' וירע בעיניו וגו' כי זה הבכור שים ימינך על ראשו וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי וגו'. ובאמת יש כאן שאלה: כי מה היתה תשובתו של יעקב ידעתי בני ידעתי הלא זה הוא אשר הרע לו ליוסף, כי אחרי שמנשה הוא הבכור, והבכור הוא הצריך להיות מיומן לברכה, ועל כן רצה שיברך את מנשה על ימינו, ומה יתן לו תשובתו ידעתי בני ידעתי.

מזה תראה כי לא כפי שרגיל אצלנו שהולכים אצל "איש צדיק" לבקש ממנו "ברכה", וחושב כי האיש הצדיק ודאי יש לו "קוסה" מלאה ברכות, ומבקש הוא ממנו שיתן לו אחת מהם. לא כך הוא הדבר, גם לברכות יש מהלך וסדר, רק זה המוכן והמותאם לזאת הברכה, רק אליו הברכה תגיע, אבל בשום אופן לא ישיגנה זה שאינו ראוי לה, ולא תחול על זה שאינו מותאם לה. (ועיין דחי"מ א' מאמר קג).

הח"ח זצ"ל היה רגיל להשיב לבאים אצלו לבקש ברכות: מריה דאברהם! מה רבו הברכות ללומד פרק אחד במשניות! ומה אחס באים אצלי? ודאי כי הח"ח זצ"ל לא היה ח"ץ מנוע טוב מבעליו, אלא הבקורת שלו היה עליהם על סברם כי ברכה מאיש צדיק תפעול יותר מלימוד התורה, והרי היא הלא מקור הברכה, ברכות לא נמצאות ב"קופסאות" של צדיקים לחלקם לכל הבא אחריהם, לברכה צריכים להיות מותאמים לה, ומי הוא זה היודע את הסדר והמהלך של ברכה?

הנה אחרי שבסדר הברכה צריך להיות כי הבכור יהיה מיומן לברכה, הנה לא שייך להפוך בזה, כי מצד סוד הברכה לא תבוא ברכים אחרים, ויוסף שסבר כי מנשה הוא הבכור, הוא הקודם והוא המיומן לברכה, הנה ודאי הרע לו על המעשה, ולא משום כדי להחשיב את הבכור, ושלא לתת את הצעיר לפני הבכור ממנו, אלא משום שלדעתו לא תחול הברכה בשום אופן על בניו עכשיו אחרי כי הופרע סדרה ובטל מהלכה, וע"כ ביקש שים ימינך על ראשו, וברכם מראש עוד פעם, וע"ז היא שבאה תשובתו של יעקב, כי לא טעה כלום, אלא ידע היטב כי מנשה הוא הבכור, וגם ידע היטב מהלך הברכות, אולם בכונה הוא אשר מקדים את הקטן לפני הגדול, כי אמנם הקטן יגדל על הגדול, וישם לו את ולדו את אפרים לפני מנשה, קבע אותם להקדימם כן באמת לכל דבר, גם לגלים גם בחנוכה הנשיאים, וא"כ לא טעה כלום במהלך הברכות, וכמו שעשה כן הוא סדרם באמת, וכן יהיה סדרם לעתיד, כן יברך ישראל לאמור ישמך אלהים כאפרים ומנשה. (ועיין רמב"ן כאן פסוק יז).

ויברכם ביום ההוא לאמור כן יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים ומנשה (מת, כ). וברש"י: הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישמך אלהים כאפרים ומנשה. והנה מה יש לאפרים ומנשה מזה שאיש יאמר לבנו ישמך זכרי? והביאור הוא כי בירך את אפרים ומנשה במדה גדושה כל כך, והריק להם ברכה עד בלי די, עד כי מי שירצה לברך את בניו זכרי את ברכתם של אפרים ומנשה, ומברכתם שלהם יתברכו כולם הנזכרים בשם. והנה גם כן הביאור באברהם שאמר לו הקב"ה ונברכו בך כל משפחות האדמה. (ועיין לעיל יב, ג — בדברינו שם). וכגור שמצינו בגמ' (ביב טו) אפרו על איוב שמי שנשל פרוטה ממנו היה מתברך, וכן הוא כאן כי בירך את אפרים ומנשה וגדושה, עד שכל הנוגע בו היה נעשר. וכן הוא כאן כי בירך את אפרים ומנשה במדה כהמרובה עד כי מברכתם הם הורקתה ברכה לכל הנזכר בשמותם.

שם משמאל

על שם משמאל הנהיג רבינו יונה

כלפי האמור יש לפרש הענין שבין יעקב ליוסף, שיוסף רצה שיוקדם מנשה לאפרים ויעקב הקדים אפרים למנשה. די ש לומר דענין ומהות מנשה הוא הסרת המונע והי יושב לפני יוסף והוא הכניס את שמעון לבית האסורים כבמדרש (פ' צ"א), ושמי מורה ע"ז כי נשני אלקים את כל עמלי, והעמל הוא המונע, ואפרים מהותו התפשטות הארה אלקית ושפע ה' והי רגיל לפני יעקב בתלמוד, ושמו מורה ע"ז כי הפרני אלקים בארץ עניי. והנה יוסף הוא גואל ובגאולה הסרת המונע קודמת ע"כ רצה להקדים את מנשה, אבל מדת יעקב היא המשפיעה כידוע למבינים ומפורש בכתוב האלקים הרועה אותי והוא פרנסה, וידוע דכל הצרכים בכלל פרנסה ובפרנסה הנתינה קודמת ע"כ הקדים את אפרים, והנה במדרש שם שפרנסה גדולה מן הגאולה ע"כ אזלינן בתר פרנסה, וקם דינא כיעקב אבינו והקדים אפרים למנשה:

עוד יש לומר בענין אפרים ומנשה וסברת יעקב ויוסף, כי לשון מנשה יש לפרש מלשון נושה, עפ"י מה שהגיד כי ק אדמו"ר הכהן הגדול וזללהיה מאלכסנדר בפירוש הכתוב שנאמר ברוד המע"ה (שמאל א' כ"ב) ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושא (א' במקום ה') וכל איש מן נפש, ופירש הוא וזללהיה על עבודת ה' כל איש שהיתה נפשו בצרה ומצוקה על מה שהרגיש מצבו כי ברע הוא, וכל איש אשר לו נושה

שירע בעצמו שהוא יעי"ז וזה מהותה הלבבות, והי לו בעצמו הנושה שהי נושה בעצמו בחזקה לשלם את חובתו, וכל איש מר נפש שהיתה נפשו מרה עליו על התרחקו מאת פני ה', עת"ל. וכן יש לפרש שענין מנשה שהי לו נושה כנ"ל, ואפרים הוא התפשטות הארה אלקית. ודעת יוסף היתה שצריך להקדים את מנשה, כי לפי גדל הידיעה שבאדם איך מצבו ונושה בעצמו והצמאון גדול אצלו, באותה מדה יכול לקבל את ההארה האלקית, ואם יחסר לו הצמאון אי אפשר לו לקבל, וכמ"ש (משלי כ"ז) נפש שבעה תבוס נפת. אך יעקב ע"ה לא הסכים עמו להמתין בעבודה על הצמאון והנושה, אלא יהי איך שיהי יקדיש את עבודתו בתורה ובתפלה אף שבלי צמאון אינו מקבל חיות אלקית ממנו כמו האוכל כשהוא שבע שאינו מתעכל במצוין, מ"מ יכול להשיג עכ"פ מזה צמאון וכמ"ש (תהלים ל"ד) טעמו וראו כי טוב וגו', ולרמוז זה הקדים את אפרים לפני מנשה:

ולפי האמור יש לפרש הענין שבין יעקב ליוסף, שיוסף רצה להקדים את מנשה לברכה ויעקב הקדים את אפרים. דהנה מנשה נקרא ע"ש כי נשני אלקים את כל עמלי וגו' וברש"י (במדבר כ"ג כ"א) בפסוק ולא ראה עמל בישראל שהעבירה נקראת עמל, והיינו שדהה כ"כ בחי' הרע מעליו עד שכל הענין שיש עבירה בעולם נשכה ממנו, וזה תכלית סוד מרע, ומדקאמר ששכה מכלל ידוע לה מעיקרא כבש"ס שבת (ס"ח), ומדקרא ל"י שם זה מכלל שכן היתה בחי' מנשה כי השם מורה על מהותו. ושם השני קרא אפרים כי הפרני אלקים בארץ עניי, והיינו אף בארץ עניי שהיו לו הסתרות והשכחות מ"מ גם שם ה' אור לו ופרה ורבה הקדושה אצלו, וכענין שכתוב (מכילת ז') כי אשב בחושך ה' אור לי, וזה מורה שהי עצם טוב בלי רע שלא הי ביכולת הרע להאפיל את בהירות עיניו: וז"ל יוסף שמעלתו נצמחת שמפאת בריהתו מהרע בא לעומתו אל הטוב כידוע בזה"ק שמכל מה שאדם בורח מהרע והטומאה בא לעומתו לטוב והקדושה ויוסי משלו נתנו לו זכר, ואינו דומה ליעקב שמתדו בעצם כנ"ל אלא מצד ההיפוך, ויש לומר דהנה ידוע ששניהם הם בחי' שבת, מ"מ נראה שיוסף הוא בחי' שבת דליליא ויעקב שבת דיממא. דשבת דליליא הקדושה באה על האדם מחמת בריחתו מחשבונות הרבים שחשבו בני האדם ומטרדי דהאי עלמא, לעומתו בא להסתופף בצל קדושה וכולהו מתעטרין בנשמתיין חדתין, והנה זה מקביל למדתו של יוסף, אבל שבת דיממא העלוי היא בעצם, וכמו עליית עה"ב דכתוב ילכו מחיל אל חיל והיא עלי בעצם לא מצד ההיפוך, והוא מקביל למדתו של יעקב שהיא בעצם כנ"ל:

ונראה דלעומת שתי אלה הם מנשה ואפרים. מנשה ע"ש כי נשני אלקים את כל עמלי, והיינו שמחמת בריחתו מן העמל שהיא עבירה כנ"ל במאמר הקודם זכה למעלתו כעין שבת דליליא וכמדתו של יוסף, אבל אפרים ע"ש הפרני אלקים בארץ עניי היא התפשטות גבול הקדושה בעצם כעין שבת דיממא כמדתו של יעקב. והנה כל דרך איש שהגיע בו להצלחה ישר בעיניו, ע"כ ליוסף נראתה יותר מדתו וע"כ רצה להקדים את